

การศึกษาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว กลุ่มคนพิการที่มีผลต่อคุณค่าของเมืองเก่ารัตนโกสินทร์ชั้นใน

A Study of Facilities for Tourists with Disabilities on the Value of the Inner Rattanakosin Old Town

วิภากร ธรรมวิมล^{1*} อติกานต์ บำรุงวุธ²

^{1,2} ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Vipakorn Thumwimol^{1*}, Atikarn Bamroongvuth²

^{1,2} Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

* Corresponding author, Email: vipakorn.t@chula.ac.th

Received: 15/09/2023

Revised: 03/11/2023

Accepted: 23/12/2023

บทคัดย่อ

รัตนโกสินทร์เป็นเมืองเก่าที่ต้องได้รับการคุ้มครองอนุรักษ์ ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งต้องมีการเตรียมความพร้อมของสถานที่เพื่อรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการโดยขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ส่งผลลดทอนคุณค่าของสถานที่ประวัติศาสตร์และสภาพลักษณะความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ งานวิจัยนี้จึงมุ่งทำการศึกษาเรื่องผลของการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการที่มีผลต่อคุณค่าของโบราณสถานและความเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน พร้อมกับค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มคนพิการในพื้นที่ต่อไป การศึกษาทำโดยการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลสิ่งอำนวยความสะดวกกลุ่มคนพิการในพื้นที่ศึกษา จากนั้นทำการประเมินผลโดยใช้เกณฑ์ที่ประมวลได้จาก “ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า” ของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

ผลการวิจัยพบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการส่งผลกระทบต่อคุณค่าของสถานที่ มีผลต่อบูรณภาพและความแท้ของสถานที่ และมีผลต่ออัตลักษณ์ของสถานที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งผลเชิงลบมักเกิดจากการจัดวางตำแหน่งและการเลือกรูปแบบของสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ผ่านกระบวนการออกแบบอย่างรอบคอบ เพื่อลดผลกระทบจากการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่อนุรักษ์เมืองเก่าจึงต้องทำการออกแบบเฉพาะแหล่ง ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ออกแบบเพื่อให้คงคุณค่าของสถานที่ และพิจารณาถึงเรื่องจำนวน, ตำแหน่งจัดวาง, และรูปแบบของสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ โดย 1) ระวังมิให้ลดทอนคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ทางศิลปวิทยาการ และ ทางสุนทรียภาพของสถานที่ 2) คำนึงถึงการมีบูรณภาพและคงความแท้ของสถานที่ และ 3) คงไว้หรือส่งเสริมเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของสถานที่

ผู้วิจัยหวังว่าผลของการศึกษานี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งด้านการอนุรักษ์ และด้านการบริการกลุ่มคนพิการ องค์ความรู้นี้จะสามารถนำไปสู่แนวทางการจัดการการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการนำไปพัฒนาต่อยอดใช้ในการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการในพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถาน ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และเมืองเก่าต่อไป

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์, การท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ, เมืองเก่า, รัตนโกสินทร์ชั้นใน

Abstract

Rattanakosin plays is a cultural tourist attraction and an old town that required protection and preservation. Due to the current preparation to accommodate tourists with disabilities, the construction of convenient facilities for disabled tourists without thorough may result in physical changes that diminish the value of historical sites and the identity of the ancient city. Thus, this research aims to study the impact of accessibility service facilities for tourists with disabilities on the value of Inner Rattanakosin historical sites. It also seeks to identify appropriate approaches to managing accessibility facilities for individuals with disabilities in this conservation area. The study conducted surveys and collected data on disabled-accessible facilities, then assessed their impact on historic sites. The criteria used for evaluation are derived from the "Knowledge set on Conservation, Development, and Management of Old Town" by the Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin Island and Old Cities.

The research findings demonstrate that the facilities catering to disabled tourists significantly impact the value of a historic place. Moreover, such facilities have a profound influence on the integrity and authenticity of the place, as well as its identity. The negative impacts on historical areas often result from improper placement and the selection of facilities without thorough design processes. Therefore, to minimize the impacts of constructing new facilities for disabled tourists in heritage areas, it is necessary to conduct site-specific designs that analyze the value of the place and consider the quantity, placement, and format of the new facilities. These designs should 1) preserve the archaeological and historical value, the artistic value, and the aesthetic values, 2) maintain the integrity and authenticity of the site; and 3) conserve the unique identity of the place.

Finally, we hope that the results of this research will be beneficial for conservation studies and disability groups studies. The findings will contribute to the development of conservation and management plans for Rattanakosin to accommodate disabled tourists appropriately and to enhance the design of facilities for individuals with disabilities in heritage sites, historical landscapes, and old towns in the future.

Keywords: conservation, historic landscape, tourists with disabilities, old town, Inner Rattanakosin.

1. ที่มาและความสำคัญ

รัตนโกสินทร์เป็นเขตเมืองเก่าของกรุงเทพมหานครที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะสืบต่อมาแต่อดีต พื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีบริบทที่แสดงถึงความเป็นไทยด้วยสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของโบราณสถาน อันมีเอกลักษณ์และคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ รวมถึงคติปรัชญาที่แฝงอยู่ในการวางผังเมือง ภูมิทัศน์ และองค์ประกอบของเมือง เช่น ถนนหนทาง คูคลอง ที่ว่าง พืชพรรณ เหล่านี้ก่อปรกกันเป็นบรรยากาศของเมืองเก่าที่ปรากฏเป็นหลักฐานทางกายภาพ และยังคงมีการใช้สอยในลักษณะของเมืองเก่าที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องซึ่งสะท้อนลักษณะของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อกันมา ปัจจุบันรัตนโกสินทร์ยังมีความสำคัญในเชิงการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำคัญของประเทศ ที่ดึงดูดทั้งนักท่องเที่ยวต่างชาติและคนไทยด้วย

จากบทบาทการเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับสากลทำให้สถานที่หลายแห่งในรัตนโกสินทร์ต้องปรับกายภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงนั้นยังรวมถึงการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวคนพิการเนื่องจากมีแนวโน้มว่าจะมีนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้พิการเพิ่มมากขึ้นในอนาคต (กัลยา สว่างคง, 2560) และสอดคล้องกับนโยบายของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ (กพช.) ที่ระบุในแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560 – 2564 ต่อเนื่อง พ.ศ.2565 ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างสภาพแวดล้อมและบริการสาธารณะที่ทุกคนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งกำหนดเป้าหมายให้ร้อยละ 80 ของสถานที่ท่องเที่ยวทุกแห่งปรับปรุงและพัฒนาสถานที่ จัดทำและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้คนพิการและทุกคนในสังคมสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม กำหนดหน่วยงานรับผิดชอบเพื่อเร่งรัดการดำเนินงานโดยหน่วยงานภาครัฐ ทั้งระดับกระทรวงตลอดจนถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ [กพช.], 2560, น.35) ในขณะที่รัตนโกสินทร์เป็นเขตเมืองเก่า การกำหนดนโยบาย แผนงาน มาตรการ ในการบริหารจัดการอนุรักษ์และพัฒนารัตนโกสินทร์ อยู่ในกำกับดูแลของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 แก้ไข พ.ศ. 2564 ดังนั้น จึงทำให้สถานที่ท่องเที่ยวในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นในถูกรอบด้วยกฎเกณฑ์การอนุรักษ์ เก็บรักษาสภาพแวดล้อมเข้มงวดมากกว่าพื้นที่บริเวณอื่นของกรุงเทพมหานคร อีกทั้งแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ ที่มีสถานะเป็นโบราณสถาน ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร การพัฒนาพื้นที่โดยการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ โดยขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงกายภาพเดิมของสถานที่และอาจส่งผลกระทบต่อทั้งโบราณสถานและต่อภาพลักษณ์ความเป็นย่านเมืองเก่า

ดังนั้น ประเด็นปัญหาเรื่องการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการซึ่งเป็นการสร้างสิ่งใหม่ลงบนแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในพื้นที่เขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน ซึ่งอาจสร้างผลกระทบต่อภาพลักษณ์โบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ จึงถูกยกมาเป็นประเด็นของการศึกษานี้ งานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสภาพการณ์ปัจจุบันของการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการบนพื้นที่ สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้นจะมีผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของสถานที่และความเป็นเมืองเก่ารัตนโกสินทร์อย่างไร และการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการในพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์จะมีแนวทางที่เหมาะสมอย่างไร โดยหวังให้ผลของการวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งด้านการอนุรักษ์และด้านกลุ่มคนพิการ สามารถนำผลการศึกษาไปคิดพัฒนาต่อยอดใช้ในการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการในพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถาน ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และเมืองเก่า และจะนำไปสู่แนวทางแผนการจัดการการอนุรักษ์และพัฒนารัตนโกสินทร์ได้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เข้าใจถึงสถานการณ์ปัจจุบันของการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเพื่อนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน
2. เพื่อประเมินผลกระทบของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการที่มีผลกับคุณค่าของโบราณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ในพื้นที่
3. เพื่อหาแนวทางการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักพิการในพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์ที่เหมาะสม

3. กรอบการวิจัย

3.1. ด้านพื้นที่

กำหนดพื้นที่ศึกษาในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นใน ครอบคลุมบริเวณภายในริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตามพระบรมมหาราชวังไปทางทิศตะวันออกจรดแนวกำแพงกลางคลองรอบกรุง (คลองคูเมืองเดิม) ทิศเหนือจรดแนวปากคลองคูเมืองเดิมเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า ทิศใต้จรดปากคลองบริเวณปากคลองตลาด มีขนาดพื้นที่ประมาณ 1,125 ไร่ โดยการวิจัยนี้ เน้นศึกษาบนพื้นที่ภายนอกอาคารและพื้นที่โบราณสถานที่ถูกเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมประโยชน์ใช้สอยให้เป็นไปเพื่อการใช้งานสาธารณะของประชาชนและนักท่องเที่ยวไปแล้ว อาทิ พิพิธภัณฑ์ สนามหลวง และสวนสาธารณะ รวมถึง ทางสัญจรและท่าเรือ ทั้งนี้ ไม่ครอบคลุมพื้นที่ปูชนียสถาน อันได้แก่ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร และศาลหลักเมือง เนื่องจากระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 “ข้อที่ 14 โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข...ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป” ดังนั้น อนุมานได้ว่าการเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในปูชนียสถานจึงทำได้แบบมีเงื่อนไขจำกัดเฉพาะ จึงขอละไว้ไม่กล่าวถึงในการวิจัยนี้ (ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาได้แสดงไว้ในภาพที่ 1)

3.2. ด้านเนื้อหา

3.2.1 กำหนดองค์ประกอบชีวิต

สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการที่จะทำการศึกษายกมาจากองค์ประกอบสำคัญที่ถูกระบุอยู่ใน “คู่มือมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย การบริการนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็กและสตรีมีครรภ์ ปีพุทธศักราช 2555” ซึ่งเป็นคู่มือใช้ตรวจประเมินและยกระดับคุณภาพการให้บริการของสถานประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในประเทศไทย ของกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ที่กำหนดใช้ 1) ที่จอดรถ 2) ทางลาด 3) ห้องน้ำ ห้องส้วม 4) ป้ายสัญลักษณ์ 5) เคาน์เตอร์ เป็นตัวชี้วัด

3.2.2 กำหนดกรอบแนวคิด

ก) แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาและแผนการจัดการเมืองเก่า ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ว่าด้วยวิธีการรักษาเอกลักษณ์ ภูมิทัศน์ และการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมในย่านเมืองเก่า

ใน “ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า” ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อธิบายเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสมเพื่อคงคุณค่าของย่านเก่าหรือเมืองเก่าไว้ และทำให้ย่านหรือเมืองนั้นเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ พร้อมไปกับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

โดยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการที่ย่านหรือเมืองนั้น ยังคงรักษาลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์และคุณลักษณะเฉพาะ (Identity and Character) รวมถึง การคงไว้ซึ่งบูรณภาพและการเป็นของเดิมแท้ (Integrity and Authenticity) ไว้ได้ นอกจากนี้ สำนักงานนโยบายและแผนฯ ให้คุณค่าและความสำคัญของเมืองเก่าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกายภาพของพื้นที่ไว้ในประเด็นเรื่องคุณค่า 1) ด้านสุนทรียภาพ 2) ด้านตัวแทน 3) ด้านความหายาก 4) ด้านความสำคัญทางประวัติศาสตร์ 5) ด้านความสำคัญทางวัฒนธรรม ซึ่งหากการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ต้องระวังมิให้กระทบจนมีผลลดทอนคุณค่าของความเป็นย่านเก่าหรือเมืองเก่าได้ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม [สผ.], 2554ก, น. 32-35)

อย่างไรก็ตามสำนักงานนโยบายและแผนฯ ได้มีการกำหนดแนวคิดหลักในการอนุรักษ์ฯ ไว้ในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า พ.ศ. 2548-2552 โดยให้ความสำคัญกับความสมดุลของระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจชุมชน และสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน อีกด้วย (สผ., 2554ข, น. 45)

สำนักงานนโยบายและแผนฯ ให้คำแนะนำในการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมว่าส่วนที่เป็นที่ว่างควรจะมีการรักษาและพัฒนาให้สอดคล้องกับสิ่งก่อสร้างสำคัญ โดยไม่สร้างสิ่งก่อสร้างอื่นใดอีก และออกแบบภูมิทัศน์ให้มีความเรียบง่าย มีป้ายสื่อความหมายถึงความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์ที่มีขนาดและตำแหน่งติดตั้งไม่รบกวนสิ่งก่อสร้างสำคัญทั้งในโครงสร้างและมุมมอง (สผ, 2554ข, น. 60) และให้คำแนะนำเรื่องการเข้าถึงของคนพิการไว้ว่า “ควรจัดให้มีอุปกรณ์ที่คนพิการ เด็ก และคนชรา สามารถเข้าถึงแหล่งประวัติศาสตร์หรือพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ ในย่านเมืองเก่าได้ เช่น จัดให้มีทางลาดตามมาตรฐานเมื่อถึงพื้นที่ต่างระดับ จัดให้มีราวหรืออุปกรณ์ จัวยึดตามตำแหน่งต่าง ๆ จัดให้มีป้ายบอกทางเข้าสำหรับคนพิการ รวมทั้งการจัดให้มีอุปกรณ์เสริมเพื่อคนพิการต่าง ๆ เช่น มีเสียงเตือนและวัสดุปูพื้นเฉพาะอย่าง เพื่อความปลอดภัยสำหรับคนพิการทางสายตาในการเดินทาง หรือมีสัญลักษณ์ เฉพาะสำหรับคนพิการทางการได้ยิน” (สผ, 2554ข, น. 62)

ข) แนวคิดเรื่องการประเมินคุณค่าของโบราณสถานและพื้นที่ประวัติศาสตร์

ในหนังสือชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่าของสำนักงานนโยบายและแผนฯ ยังชี้ประเด็นที่ ดร.นิจ หิณชิระนันท์ ได้ให้แนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมในเมืองเก่าโดยพิจารณาถึงคุณค่าที่ควรคุ้มครอง 3 ลักษณะ คือ 1) คุณค่าทางวิทยาการ 2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และ 3) คุณค่าความงามตามธรรมชาติ (นิจ หิณชิระนันท์, 2520 อ้างถึงใน สผ., 2554ข, น. 41)

ค) หลักการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากร

ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ข้อ 16 โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ

ในหนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี ของกรมศิลปากร ให้แนวทางในการพัฒนาสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ และองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นสิ่งเกิดขึ้นซ้อนทับบนพื้นที่ประวัติศาสตร์แต่มีความจำเป็นต้องเพิ่มเติมเข้ามาโดยต้องพิจารณาถึงเรื่องตำแหน่งที่ตั้ง โดยให้สอดคล้องกับการใช้สอยและสามารถสังเกตเห็นความแตกต่างหรือสามารถแยกแยะออกจากโครงสร้างโบราณของพื้นที่โดยไม่ให้เกิดความสับสน แต่ขณะเดียวกันต้องไม่ขัดหรือชิงเด่นกับโบราณสถาน ไม่กีดขวางหรือปิดบังมุมมองสำคัญ และมีรูปแบบ รูปทรง วัสดุ สี กลมกลืนต่อสภาพแวดล้อม (กรมศิลปากร, 2533, น. 187)

3.3. ด้านเวลา

ใช้เวลาทำการวิจัย 6 เดือน ระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. 2566 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2566

4. เปรียบวิธีวิจัย

วิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนการทำงานดังนี้

4.1. ทำการทบทวนวรรณกรรม

ด้านแนวคิด ทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้อง, ศักยภาพหมาย คู่มือ ตามกรอบการวิจัย เพื่อนำมาใช้สร้างกรอบการวิจัย และใช้เป็นเกณฑ์การในการประเมิน นอกจากนี้ยังหาข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับโครงการการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก แก่คนพิการในพื้นที่ศึกษา เช่น ข้อมูลรายละเอียดโครงการ เจ้าของโครงการ ระยะเวลาการดำเนินงาน งบประมาณ และการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อมาใช้ประกอบการพิจารณา

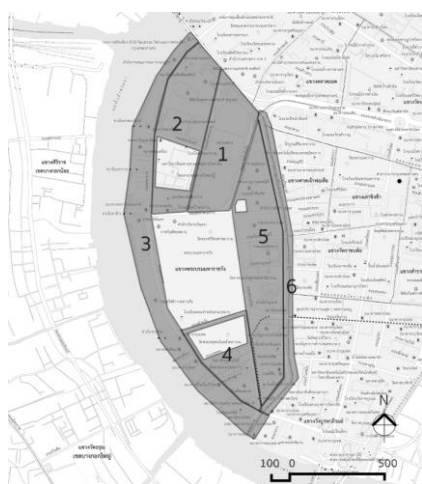
4.2. ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

4.2.1 โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร เป็นการรวบรวมเนื้อหาสาระสำคัญของหลักการแนวคิดทฤษฎีจากเอกสาร บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.2.2 โดยการสำรวจภาคสนาม

1) การเก็บข้อมูลเชิงกายภาพของพื้นที่

โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 6 ส่วน ดังนี้ (ภาพที่ 1)

พื้นที่ 1 พื้นที่สนามหลวงและพื้นที่ทางโดยรอบ

พื้นที่ 2 พื้นที่ด้านทิศเหนือพระบรมมหาราชวัง กรณีตัวอย่างคือ พิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติพระนคร

พื้นที่ 3 พื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยา กรณีตัวอย่างคือ ท่าเรือ

พื้นที่ 4 พื้นที่ด้านทิศใต้พระบรมมหาราชวัง กรณีตัวอย่างคือ พิพิธภัณฑ์
การเรียนรู้มิวเซียมสยาม

พื้นที่ 5 พื้นที่ด้านทิศตะวันออกพระบรมมหาราชวัง กรณีตัวอย่างคือ สวน
สาธารณะ

พื้นที่ 6 พื้นที่รอบคลองคูเมืองเดิม

ภาพที่ 1 ผังแสดงพื้นที่ศึกษาและการแบ่งส่วนเก็บข้อมูล (ผู้วิจัย)

ในแต่ละพื้นที่ได้ทำการเก็บข้อมูล 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลกายภาพของสถานที่ในฐานะเป็นโบราณสถานและแหล่งประวัติศาสตร์ โดยเก็บข้อมูลผังบริเวณ, ข้อมูลอาคารโบราณสถานสำคัญ, มุมมอง, จุดหมายตาสำคัญ, ภูมิทัศน์, และบรรยากาศ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อนักท่องเที่ยวของกลุ่มคนพิการ อันได้แก่ 1) ที่จอดรถ 2) ทางลาด 3) ห้องน้ำห้องส้วม 4) ป้ายสัญลักษณ์ 5) เคาน์เตอร์ โดยเน้นรายละเอียดทางกายภาพเรื่องตำแหน่ง และลักษณะรูปแบบ

2) การสังเกตและจดบันทึกด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยสังเกตพฤติกรรมการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยวคนพิการในแต่ละสถานที่ ในเวลาและโอกาสต่าง ๆ

4.3. ขั้นตอนการประเมิน

พิจารณาเรื่องผลกระทบกับโบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ของสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นตัวชี้วัดที่พบในแต่ละสถานที่ โดยพิจารณาในเชิงตำแหน่งและเชิงรูปแบบ

การพิจารณาผลกระทบกับโบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์เชิงตำแหน่ง พิจารณาจากเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นตั้งอยู่บนพื้นที่สำคัญระดับใด การตั้งวางมีผลต่อผังเดิมทำให้กายภาพของผังโบราณเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด หรือทำให้ความเข้าใจความหมายของผังโบราณผิดเพี้ยนบิดเบือนไปหรือไม่ ตำแหน่งการตั้งวางสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่นั้นไปรบกวน หรือลดทอนความสำคัญของโบราณสถานเดิมหรือไม่ เช่น การวางในตำแหน่งแกนหรือบนที่ว่างประธานของผัง เป็นต้น

การพิจารณาผลกระทบกับโบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์เชิงรูปแบบ พิจารณาจากเรื่องกายภาพรูปแบบ ลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรม ขนาด สี สัน วัสดุของสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น ซึ่งอาจมีผลโดยอาจกลมกลืนหรือแปลกแยก ขัดแย้ง กับโบราณสถานใกล้เคียง หรือมีผลต่อภาพรวมของภูมิทัศน์โดยรอบและบรรยากาศ หรือผลจากการเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทัศนียภาพรวมที่สำคัญหรือมุมมองที่เป็นที่จดจำ

แบ่งการประเมินเป็น 3 หัวข้อ คือ

1) สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่มีผลกระทบกับคุณค่าของโบราณสถานและภูมิทัศน์โดยรอบ เป็นการประเมินผลกระทบเชิงลบที่ทำให้คุณค่าของโบราณสถานและภูมิทัศน์ลดลงในระดับใด โดยประเมินผลกระทบทาง 3 ด้านย่อย คือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิทยาการ และ ด้านสุนทรียภาพ

2) สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่มีผลกระทบต่อบูรณภาพ (Integrity) และความแท้ (Authenticity) ของโบราณสถานในระดับใด

3) สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่มีผลส่งเสริมอัตลักษณ์และลักษณะเฉพาะของสถานที่ และ/หรือบรรยากาศของสถานที่ในระดับใด

4.4. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล และผลการประเมิน

4.5. สรุปผลวิจัย

5. ผลการศึกษา

5.1. ภาพรวมของการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่ศึกษา

5.1.1 ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการจัดสร้าง

การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่ศึกษามีเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากปัจจัยสนับสนุนจากการที่รัฐบาลกำหนดแผน กฎหมาย หรือคำแนะนำเพื่อยกมาตรฐานการท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ รวมถึงทางภาครัฐเองได้ดำริสร้างโครงการในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ตัวอย่างเช่น โครงการ “ฟื้นฟูทางเท้าย่านรัตนโกสินทร์ 33 เส้นทาง” พ.ศ. 2563 ของกรุงเทพมหานคร ซึ่งทำการปรับปรุงมาตรฐานทางเท้า ทางลาด ป้ายสัญลักษณ์ ที่จอดรถ การบริการข้อมูล ตามหลักการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Kanokorn Na Ranong, 2020) โครงการปรับปรุงท่าเรือโดยสารสาธารณะท่าเรือราชินีและท่าเรือพระปิ่นเกล้าที่คำนึงถึงการใช้สอยของกลุ่มคนพิการ ในปี พ.ศ. 2564 โดยกรมเจ้าท่า (สำนักข่าวประชาสัมพันธ์, 2565) และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ในความดูแลของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ดำเนินโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2563 โดยผนวกสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ทางลาดเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหวได้ด้วย

ทั้งนี้ ทางฝ่ายภาคเอกชนเจ้าของโครงการก็ได้ตอบรับนำแผนหรือนโยบายมาปฏิบัติ จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการเพิ่มมากขึ้น เช่น โครงการท่ามหาราช ออกแบบรองรับผู้ใช้รถเข็นโดยมีทางลาดและลิฟท์หรือสามารถเรียกพนักงานช่วยเหลือได้ กลุ่มร้านค้าบริเวณท่าพระจันทร์มีการจัดการทำพื้นทางลาด ทางเดินเท้าให้มีขนาดความกว้างประมาณ 2 เมตร ซึ่งรถเข็นคนพิการสามารถผ่านได้ และติดตั้งแผ่นทางเท้าสำหรับคนพิการทางสายตาหรือเบรลล์บล็อก (Braille Block) บริเวณทางม้าลายเพื่อคนพิการทางการมองเห็น ตลาดท่าเตียนที่ปรับปรุงใหม่พบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหว โดยการยกพื้นลานให้เท่ากับระดับทางเท้า หลีกเลี่ยงการเปลี่ยนระดับ และเพิ่มทางลาดในจุดทางข้ามถนน

นอกจากนี้ยังเกิดเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน รวมถึงองค์กรภาคประชาสังคมให้การสนับสนุนเกิดเป็นแรงขับเคลื่อนเชิงนโยบาย การสนับสนุนด้านเงินทุน และประชาสัมพันธ์ ตัวอย่างเช่น “โครงการฟื้นฟูทางเท้าย่านรัตนโกสินทร์ 33 เส้นทาง” เกิดความร่วมมือระหว่างกรุงเทพมหานคร มูลนิธิอารยสถาปัตย์เพื่อคนทั้งมวล และกลุ่มคนที่ใช้รถเข็น ทำการทดลองใช้งานในพื้นที่ และนำไปสู่แผนการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในเวลาต่อมา (The Urbanist, 2564) โครงการ “รัตนโกสินทร์เดินได้เดินดี” เป็นความร่วมมือระหว่างสำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร กับศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง ศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านยุทธศาสตร์เมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (UDDC-CEUS) และสำนักงานออกแบบ ผังเมือง สถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรม โดยรับทุนสนับสนุนบางส่วนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (ไทยรัฐ ออนไลน์, 2564; Urban Design and Development Center [UDDC], 2564)

5.1.2 คุณภาพการบริการของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่

จากการสำรวจเก็บข้อมูล สังเกตและประเมินสรุปเบื้องต้น เกี่ยวกับมาตรฐานการบริการของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่ศึกษา โดยพิจารณาองค์ประกอบสำคัญที่ถูกระบุเป็นตัวชี้วัดของกรมการท่องเที่ยว อันได้แก่ 1) ที่จอดรถ 2) ทางลาด 3) ห้องน้ำห้องส้วม 4) ป้ายสัญลักษณ์ 5) เคาน์เตอร์ ได้ผลลัพธ์ว่า ภาพรวมด้านการบริการของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการบนพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นในอยู่ในเกณฑ์ที่ต้องปรับปรุง เนื่องจากแต่ละแหล่งท่องเที่ยวมีประเภทและปริมาณของสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นตัวชี้วัดยังไม่ครบถ้วนทั้งห้าองค์ประกอบ และองค์ประกอบบางรายการมีคุณภาพไม่ตรงตามรายละเอียดเกณฑ์มาตรฐานของคู่มือมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย ฯ กำหนดไว้ มีข้อสังเกตว่าสถานที่ส่วนใหญ่ขาดที่จอดรถเฉพาะสำหรับคนพิการ ยกเว้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และจากการศึกษายังพบอีกว่าสถานที่ที่มีความพร้อมในการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการมากกว่าที่อื่น ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พื้นที่นี้ปรับปรุงภูมิทัศน์ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากรแล้วเสร็จเมื่อต้นปี พ.ศ. 2564 สถานที่ที่มีความพร้อมรองลงมาคือบริเวณท่าช้าง ที่มีการปรับปรุงใหม่โดยกรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร สำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ และกรมเจ้าท่า แล้วเสร็จช่วงปลายปี พ.ศ. 2564 (ธนกร วงษ์ปัญญา, 2565) นอกจากนี้ยังสังเกตได้ว่าไม่พบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการเลยในพื้นที่รอบบริเวณคลองคูเมืองเดิม

หากพิจารณาแต่ละประเภทองค์ประกอบชี้วัดพบว่า ทางลาดเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการที่พบได้มากที่สุดสาเหตุจากพื้นที่ทางในเขตรัตนโกสินทร์ชั้นในมีการเปลี่ยนระดับของพื้นถนนและทางเท้า และการยกพื้นอาคารให้พื้นระดับน้ำท่วม การจัดสร้างทางลาดส่วนใหญ่นั้นเป็นการสร้างเพิ่มเติมจากพื้นเดิม หลายแห่งถูกสร้างลงบนจุดที่มีเนื้อที่จำกัด จึงทำให้ทางลาดที่ใส่เข้าไปใหม่นั้นมีความลาดชันมากกว่า 1:12 ซึ่งไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่คู่มือฯ กำหนดไว้ มีผลให้คนพิการทางการเคลื่อนไหวใช้งานไม่สะดวกหรืออาจถึงขั้นลื่นล้มมากหากขาดผู้ช่วยเหลือ องค์ประกอบชี้วัดอีกสิ่งหนึ่งคือห้องน้ำสำหรับคนพิการ มีให้บริการตามแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวใช้เวลาหยุดพัก เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และท่าเรือขนาดใหญ่ เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์คู่มือมาตรฐานการท่องเที่ยวไทย พบว่าห้องน้ำที่มีอยู่ยังบกพร่องในรายละเอียดเล็กน้อยบางประการ เช่น ใช้น้ำราวจับแบบติดถาวร ไม่สามารถพับยกขึ้นลงได้ตามที่เกณฑ์กำหนดไว้ แต่ยังไม่ถือว่าเป็นอุปสรรคมาก

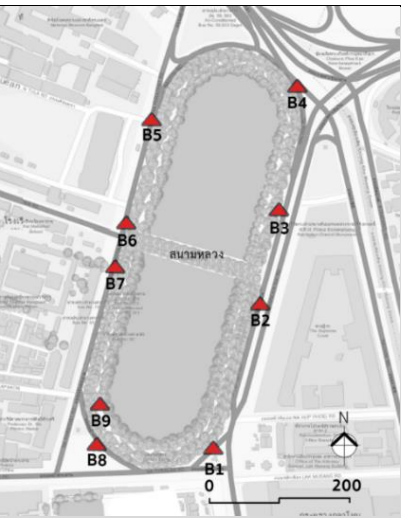
สำหรับการใช้งาน ส่วนเรื่องป้ายบอกข้อมูลหรือเส้นทางคนพิการยังมีไม่ครบ หาได้ยาก และที่มีอยู่ยังไม่ชัดเจนพอ ในขณะที่เคาน์เตอร์ประชาสัมพันธ์หรือจำหน่ายตั๋วยังเป็นแบบรับนักท่องเที่ยวทั่วไป ขาดการลดระดับความสูงหรือมีส่วนยื่นรับการใช้งานของคนพิการบนรถเข็นตามมาตรฐาน

5.2. การประเมินผลกระทบกับโบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์

จากการสำรวจและทำการประเมินพบข้อสังเกตในแต่ละพื้นที่ ดังนี้

5.2.1 พื้นที่ 1 สนามหลวง

ตารางที่ 1 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 1 สนามหลวง

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ทางลาด	B1	ตรงข้ามศาลหลักเมือง
		B2	ตรงข้ามศาลฎีกา
		B3	ตรงข้ามอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
		B4	ถนนราชินี
		B5	ตรงข้ามพิพิธภัณฑสถาน
		B6	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
		B7	ตรงข้ามพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
		B8	ตรงข้ามวัดพระแก้ว
		B9	บริเวณลิฟท์ลงอุโมงค์หน้าพระลาน

ภาพที่ 2 ทางลาด B1, B3 รอบสนามหลวง และทางลาด B9 บริเวณลิฟท์ลงอุโมงค์หน้าพระลาน

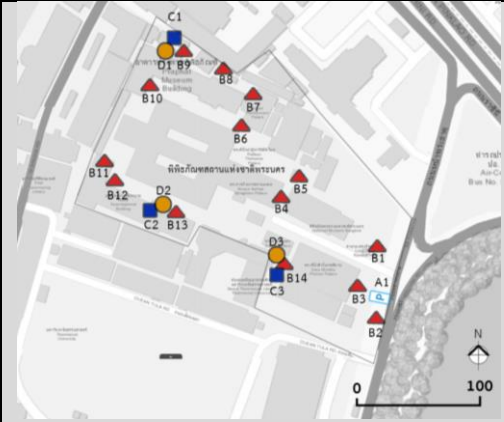
(ที่มา: Google street view และผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อ 3 กันยายน 2566)

เนื่องจากสนามหลวงมีลักษณะเป็นที่โล่งกว้างล้อมรอบด้วยแนวต้นไม้ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกประเภททางลาดที่อยู่ในระดับพื้น มีขนาดเล็กและไม่มีราวจับ จึงไม่ค่อยมีผลต่อกายภาพของโบราณสถานและไม่มีผลกระทบกับบรรยากาศโดยรวมมากนัก อีกทั้งไม่ได้บดบังทัศนียภาพของพระบรมมหาราชวังและอาคารโดยรอบที่เป็นภาพจำของสนามหลวง และการที่ไม่มีสิ่งปลูกสร้างถาวรอื่นใดอีกเช่น ห้องน้ำห้องส้วม จึงไม่เกิดผลกระทบเพิ่มขึ้นนัก นอกจากนี้การก่อสร้างอุโมงค์ทางเดินลอดถนนมหาราชการมีความพยายามที่จะไม่สร้างอาคารที่สูงจนบดบังภูมิทัศน์วัดพระแก้วโดยใช้บันไดเลื่อนแบบใช้งานกลางแจ้ง ไม่มีหลังคา และใช้วัสดุกระจกโปร่งมองผ่านได้

สรุปผลการประเมินสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณนี้มีผลกระทบต่อโบราณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เล็กน้อย

5.2.2 พื้นที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

ตารางที่ 2 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ที่จอดรถ	A1	ลานหน้าพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
	ทางลาด	B1	หน้าศาลาสงและพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
		B2	หน้าจุดขายตั๋ว
		B3	ประตูพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
		B4	ประตูพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
		B5	ประตูโรงราชรถ
		B6	ทางสัญจรฝั่งทิศเหนือ
		B7	ข้างพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์
		B8	ทางเข้าหออนุสรณ์เจ้าพระยามรราช
		B9	ห้องน้ำหลังอาคารประพาสพิพิธภัณฑ์
		B10	หน้าอาคารประพาสพิพิธภัณฑ์
		B11	ข้างอาคารมหาสุรสิงหนาท (ทิศเหนือ)
		B12	ก่อนทางเข้าข้างอาคารมหาสุรสิงหนาท (ทิศเหนือ)
		B13	ทางเข้าอาคารอาคารมหาสุรสิงหนาท (ทิศใต้)
		B14	หลังพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
	ห้องน้ำ	C1	หลังอาคารประพาสพิพิธภัณฑ์
		C2	ในอาคารมหาสุรสิงหนาท
		C3	หลังพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
	ป้ายสัญลักษณ์	D1	ที่จอดรถลานหน้าพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน
		D2	ห้องน้ำหลังอาคารประพาสพิพิธภัณฑ์
		D3	ห้องน้ำในอาคารมหาสุรสิงหนาท
		D4	ห้องน้ำหลังพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

ภาพที่ 3 การออกแบบเพื่อรองรับการใช้งานของคนพิการในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
(ผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อ 21 พฤศจิกายน 2564, 23 มีนาคม 2566)

พื้นที่บริเวณทางเข้าด้านหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครที่ได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ใหม่ มีการออกแบบเพื่อการใช้งานในพื้นที่ที่จำกัดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่คนทั่วไปและเพื่อคนพิการ เลือกจัดวางตำแหน่งของสิ่งอำนวยความสะดวกกลุ่มคนพิการที่ไม่รบกวนกับผังโบราณเดิม และเลือกรูปแบบร่วมสมัยที่กลมกลืนกับโบราณสถาน ไม่ขัดแย้งแต่ยังแยกแยะได้ว่าเป็นสิ่งทำขึ้นใหม่ และยังนำเอกลักษณ์ไทยมาประยุกต์ใช้ในงานจึงเป็นการส่งเสริมความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ไว้ได้ชัดเจน การออกแบบที่จอดรถในบริเวณทางเข้าด้านหน้าพิพิธภัณฑ์ซึ่งมีพื้นที่จำกัด เป็นตำแหน่งที่อาจมีผลบดบังบางส่วนของอาคารพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ที่จอดรถจึงถูกออกแบบให้เหมือนดังเป็นส่วนหนึ่งของลานหน้าอาคาร

โดยใช้วัสดุพื้นที่มีสีสันทันและพื้นผิวไม่ขัดแย้งกับโบราณสถาน ประยุกต์ใช้การย่อมุมแบบศิลปะไทยกับองค์ประกอบภูมิทัศน์ ส่งเสริมอัตลักษณ์ความเป็นไทยของสถานที่ ในบริเวณใกล้เคียงกันมีการออกแบบช่องทางลาดไว้เพื่อให้คนพิการสามารถขึ้นบนพื้นที่ต่างระดับไปยังสวนต้อนรับและร้านค้าได้ มีการออกแบบป้ายสัญลักษณ์เพื่อคนพิการที่ชัดเจนแต่เลือกใช้รูปแบบที่ไม่รบกวนบรรยากาศโดยรวม ส่วนหน้าลานโล่งหน้าศาลาลงทรงและพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีการออกแบบพื้นปรับระดับโดยการใช้ทางลาดแทนการใช้บันได ทั้งคนพิการและคนทั่วไปสามารถใช้ได้เป็นทางเดียวกัน พื้นทางใช้วัสดุ รูปแบบ สีสันทัน ส่งเสริมเอกลักษณ์ของสถานที่ ไม่ดูแปลกแยกแตกต่างออกจากพื้นที่ทางทั่วไป ถึงจะไม่ใช้ทางลาดแยกออกโดยเฉพาะสำหรับคนพิการแต่กระนั้นก็ยังอำนวยความสะดวกให้คนพิการเข้าถึงพื้นที่ได้เหมือนคนทั่วไป

ภาพที่ 4 ทางลาดถาวร และทางลาดชั่วคราวในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

(ผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อ 23 มีนาคม 2566, 3 กันยายน 2566)

ทางลาดเข้าอาคารจัดแสดงที่เป็นอาคารโบราณสถานส่วนใหญ่ถูกจัดวางในตำแหน่งที่กลมกลืนไปกับรูปด้านของโบราณเดิม หากอาคารโบราณใดมีข้อจำกัด เช่น ประตูแคบ คนทั่วไปต้องใช้ทางเข้าออกเดียวกับคนพิการ หากทำทางลาดถาวรจะมีผลกระทบกับรูปด้านอาคาร ทางพิพิธภัณฑ์จึงหลีกเลี่ยงด้วยการเลือกใช้ทางลาดแบบติดตั้งไม่ถาวร แต่ข้อเสียของทางลาดไม่ถาวรเหล่านั้น คือ วัสดุผิวทำด้วยยางสีเทาจึงทำให้พื้นผิวเห็นเด่นชัดจากระยะไกล ดูไม่กลมกลืนไปกับบรรยากาศโดยรวมเท่าใดนัก ทางลาดในพื้นที่ภายนอกอาคารทั่วไปโดยรวมแล้วมีการเลือกจัดวางตำแหน่งให้ไม่กระทบกับแนวแกนผังพื้นที่และที่เว้นว่างโบราณซึ่งเป็นผลดีที่ช่วยรักษาภาพลักษณ์องค์รวมไว้ได้ ห้องนำคนพิการถูกจัดวาง รวมกลุ่มกับห้องนำสำหรับคนทั่วไป โดยจัดวางตำแหน่งไว้ในพื้นที่ส่วนบริการที่ตั้งอยู่ด้านหลังอาคารทำการ มีป้ายบอกทางชัดเจนแต่ไม่เห็นเด่นชัดจากพื้นที่ทางเข้าและทางเดินหลักของพิพิธภัณฑ์

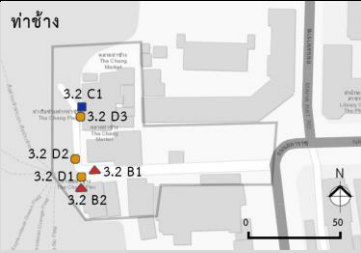
สรุปผลการประเมินสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณนี้มีผลกระทบต่อโบราณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เล็กน้อย

5.2.3 พื้นที่ 3 ทำเรือรมน้ำเจ้าพระยา

ตารางที่ 3 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 3 ทำเรือรมน้ำเจ้าพระยา

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ทางลาด	3.1 B1	หน้าทางเข้าทำพระจันทร์

ตารางที่ 3 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 3 ท่าเรือริมน้ำเจ้าพระยา (ต่อ)

ฝั่ง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ทางลาด	3.2 B1	หน้าทางเข้าท่าช้าง
		3.2 B2	ทางเข้าท่าช้าง (ทิศใต้)
	ห้องน้ำ	3.2 C1	ติดอาคารเรือข้ามฟาก
	ป้ายสัญลักษณ์	3.2 D1	หน้าทางลาดทางทิศใต้
		3.2 D2	หน้าอาคารท่าเรือด่วน
		3.2 D3	หน้าห้องน้ำคนพิการ
	ทางลาด	3.3 B1	หน้าห้องน้ำของท่าเรือ
	ทางลาด	3.4 B1	ข้างอาคารท่าเรือ

ภาพที่ 5 ท่าพระจันทร์, ท่าช้าง, ท่าเตียน และท่าราชินี
(ผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อ 3 กันยายน 2566)

ท่าพระจันทร์ ลานด้านหน้าอาคารท่าเรือเป็นลานราบ ส่วนอาคารท่าเรืออยู่สูงกว่าลานประมาณ 1.20 เมตร ทางลาดจากลานด้านหน้าเข้าสู่อาคารท่าเรือเป็นทางลาดที่ต่อเติมเพิ่มขึ้น มีลักษณะเป็นทางลาดชัน หักศอก สร้างความไม่เป็นระเบียบ เกะกะ เป็นผลเชิงลบกับสถานที่

ท่าช้าง ส่วนลานและสิ่งอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยวถูกออกแบบโดยคำนึงถึงการใช้งานเป็นหลัก มีรูปแบบลักษณะเรียบง่ายทั่วไป ไม่เน้นเอกลักษณ์ความเป็นไทย มีข้อเสียที่ป้ายสัญลักษณ์เพื่อคนพิการมีขนาดใหญ่เกินความจำเป็นและใช้สีโดดเด่น จึงเห็นชัดตัดกับบรรยากาศโดยรวมอย่างมาก

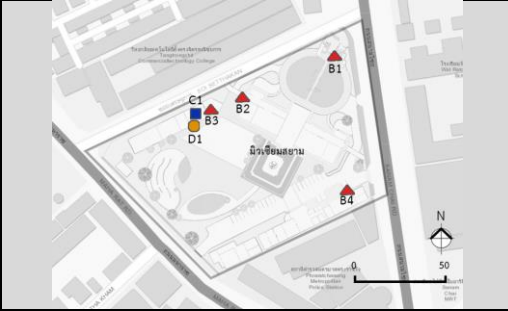
ท่าเตียน ทางลาดมีขนาดเล็กกว่ามาตรฐาน แม้ไม่มีผลต่อบรรยากาศโดยรวมเท่าใดนักแต่ก็ไม่ส่งเสริมภาพลักษณ์เช่นกัน

ท่าราชินี อาคารมีขนาดค่อนข้างใหญ่ ตั้งอยู่ปลายแนวคลองคูเมืองเดิม ออกแบบสร้างใหม่โดยกรมเจ้าท่า แล้วเสร็จปลายปี พ.ศ. 2565 รูปแบบสถาปัตยกรรมแนวสมัยใหม่ ไม่เน้นเอกลักษณ์ไทย อาคารมีทางลาดขนาดใหญ่เพื่อให้นักท่องเที่ยวขึ้นไปชมทิวทัศน์ได้ แต่ด้วยที่ตั้งและขนาดจึงบดบังทัศนียภาพบางส่วนของแม่น้ำไป

สรุปผลการประเมินสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณท่าพระจันทร์ ท่าเตียน และท่าราชินี มีผลกระทบต่อบรรณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์มาก ส่วนท่าช้างมีผลกระทบเล็กน้อยถึงปานกลาง

5.2.4 พื้นที่ 4 พิพิธภัณฑการเรียนรู้มิวเซียมสยาม

ตารางที่ 4 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 4 พิพิธภัณฑการเรียนรู้มิวเซียมสยาม

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ทางลาด	B1	จุดเชื่อมกับรถไฟฟ้าใต้ดิน
		B2	ข้างอาคารมิวเซียม
		B3	หน้าร้านสยามออริจินส์
		B4	ข้างห้องสมุด
	ห้องน้ำ	C1	อาคารเอนกประสงค์
	ป้ายสัญลักษณ์	D1	หน้าห้องน้ำอาคารเอนกประสงค์

ภาพที่ 6 มิวเซียมสยาม (ผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อวันที่ 3 กันยายน 2566)

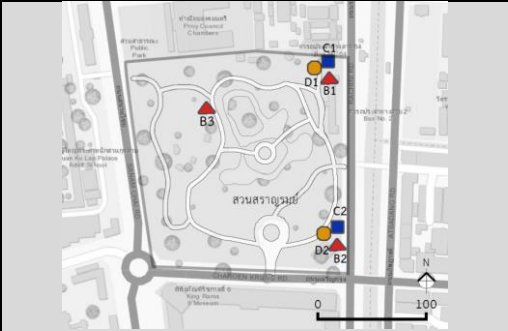
ทางลาดต่าง ๆ ได้รับการออกแบบให้เข้ากับอาคารโบราณสถานด้วยสีและวัสดุ ตำแหน่งของทางลาดไม่ขัดแย้งทำลายผังรวมของพื้นที่ บริเวณทางเข้าอาคารมีการทำทางลาดและแผ่นทางเท้าสำหรับคนพิการทางสายตาหรือเบรลล์บล็อกที่มีสีกลมกลืนกับบริบทรอบข้าง

นอกจากนี้ ทางออกของสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินสนามไชย ด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑฯ ถูกจัดวางอยู่ในแกนหลักที่ส่งเสริมผังเดิมของการวางอาคาร ตัวบันไดเลื่อนทางขึ้น-ลงเป็นแบบใช้งานกลางแจ้ง ไม่มีหลังคาป้องกันแดดและฝนตก เพื่อไม่ให้บดบังทัศนียภาพของอาคารโบราณ ลิฟท์ขนส่งคนทั้งมวลรวมถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ใช้วัสดุกระจกที่สะท้อนสภาพแวดล้อมโดยไม่ขัดแย้งแต่มีความล้าสมัย

สรุปผลการประเมินสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณนี้มีผลกระทบต่อบรรณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เล็กน้อย

5.2.5 พื้นที่ 5 สวนสราญรมย์

ตารางที่ 5 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 5 สวนสราญรมย์

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ทางลาด	B1	ทางเข้าห้องน้ำที่ตະวันออกเฉียงเหนือ
		B2	ข้างห้องน้ำที่ตະวันออกเฉียงเหนือใต้
		B3	ทางเดินฝั่งทิศเหนือ
	ห้องน้ำ	C1	ที่ตະวันออกเฉียงเหนือของสวน
		C2	ที่ตະวันออกเฉียงใต้ของสวน
	ป้ายสัญลักษณ์	D1	หน้าห้องน้ำคนพิการที่ตະวันออกเฉียงเหนือ
		D2	หน้าห้องน้ำคนพิการที่ตະวันออกเฉียงใต้

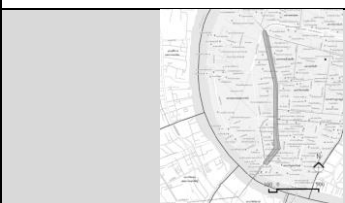
ภาพที่ 7 ห้องน้ำ และทางลาดในสวนสราญรมย์
(ผู้วิจัย, ถ่ายเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2563, 3 กันยายน 2566)

สวนสราญรมย์เป็นโบราณสถานประเภทสวนประวัติศาสตร์ ลักษณะของผังโบราณและบรรยากาศจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ยังต้องรักษาไว้ จากการปรับปรุงเพื่อการใช้งานสำหรับคนทั้งมวล กองสวนสาธารณะ กรุงเทพมหานคร ได้ทำการเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกหลักคือห้องน้ำและทางลาดเข้าในบริเวณริมรั้วด้านทิศตะวันออก ส่วนพื้นทางเดินทั่วไปไม่มีความต่างระดับมากจึงไม่ต้องอาศัยทางลาด บริเวณศาลากระโจมแตรและอาคารเก่าไม่พบทางลาด อาคารห้องน้ำใหม่มีทางลาดเพื่อคนพิการซึ่งโดยตำแหน่งที่ตั้งมีผลกระทบต่องานพื้นสวนโบราณเล็กน้อย รูปแบบเป็นแบบทั่วไปไม่ส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่

สรุปผลการประเมินสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณนี้มีผลกระทบต่องานโบราณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ปานกลาง

5.2.6 พื้นที่ 6 คลองคูเมืองเดิม

ตารางที่ 6 ตำแหน่งสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการในพื้นที่ 6 คลองคูเมืองเดิม

ผัง	ประเภท	สัญลักษณ์	ตำแหน่ง
	ไม่พบ	-	-

เนื่องจากไม่พบสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการในบริเวณนี้จึงไม่มีผลกระทบต่องานโบราณสถานและภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์

ตารางที่ 7 การประเมินผลกระทบของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการกับโบราณสถานและความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ในพื้นที่ศึกษา (ผู้วิจัย)

ประเภท	ตำแหน่ง						รูปแบบ						
	ผลต่อคุณค่าของสถานที่			ผลต่อบุรณภาพและความแท้ของสถานที่	ผลต่ออัตลักษณ์ของสถานที่		รวม	ผลต่อคุณค่าของสถานที่			ผลต่อบุรณภาพและความแท้ของสถานที่	ผลต่ออัตลักษณ์ของสถานที่	
	ด้านประวัติศาสตร์	ด้านศิลปสถาปัตยกรรม	ด้านสุนทรียภาพ						ด้านประวัติศาสตร์	ด้านศิลปสถาปัตยกรรม			ด้านสุนทรียภาพ
พื้นที่ 1 สนามหลวง													สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบเล็กน้อย
2) ทางลาด	3	3	3	2	3	14	3	2	2	3	3	13	
พื้นที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร													สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบเล็กน้อยมาก
2.1) ที่จอดรถ	2	2	3	3	3	13	3	3	3	3	4	16	
2.2) ทางลาด	3	3	3	3	3	15	3	3	3	3	4	16	
2.3) ห้องน้ำห้องส้วม	3	3	3	3	3	15	3	3	3	3	3	15	
2.4) ป้ายสัญลักษณ์	3	3	3	3	3	15	3	3	3	3	3	15	
พื้นที่ 3 ท่าเรือริมน้ำเจ้าพระยา													
พื้นที่ 3.1 ท่าพระจันทร์						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบมาก							
3.1.2) ทางลาด	2	2	1	1	1	7	2	1	0	0	0	3	
พื้นที่ 3.2 ท่าช้าง						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบเล็กน้อยถึงปานกลาง							
3.2.2) ทางลาด	3	3	3	3	3	15	3	3	3	3	3	15	
3.2.3) ห้องน้ำห้องส้วม	3	2	2	2	2	11	3	3	2	2	2	12	
3.2.4) ป้ายสัญลักษณ์	2	2	1	2	2	9	2	1	1	1	1	6	
พื้นที่ 3.3 ท่าเตียน						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบมาก							
3.3.2) ทางลาด	2	2	2	3	2	10	2	1	1	1	1	6	
พื้นที่ 3.4 ท่าราชินี						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบมาก							
3.4.2) ทางลาด	2	2	2	1	1	8	2	2	2	1	1	8	
พื้นที่ 4 พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้มิวเซียมสยาม						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบเล็กน้อย							
4.2) ทางลาด	3	3	3	3	2	14	3	3	3	3	2	14	
4.3) ห้องน้ำห้องส้วม	3	3	3	2	3	14	3	3	3	3	2	14	
4.4) ป้ายสัญลักษณ์	3	3	3	3	3	15	3	3	3	3	4	16	
พื้นที่ 5 สวนสราญรมย์						สิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการ มีผลกระทบปานกลาง							
5.2) ทางลาด	2	2	2	3	3	12	2	2	2	2	2	10	
5.3) ห้องน้ำห้องส้วม	2	2	2	3	2	11	2	2	1	1	2	8	
5.4) ป้ายสัญลักษณ์	3	3	2	2	2	12	2	1	1	2	2	8	
พื้นที่ 6 พื้นที่รอบคลองคูเมืองเดิม													
ไม่พบสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการ													

หมายเหตุ* 4 = ผลกระทบเชิงลบน้อยมากหรือไม่มีเลย, 3 = มีผลกระทบเชิงลบเล็กน้อย, 2 = มีผลกระทบเชิงลบปานกลาง, 1 = มีผลกระทบเชิงลบมาก, 0 = มีผลกระทบเชิงลบมากที่สุด

นอกจากนี้จากการศึกษาวิเคราะห์และผลการประเมินในภาพรวมชี้ให้เห็นว่า ผลกระทบเชิงลบต่อโบราณสถานและบรรยากาศของสถานที่ในพื้นที่รัตนโกสินทร์ชั้นใน เกิดได้จากทั้งเรื่องตำแหน่งที่ตั้งที่ไปรบกวนความเป็นประวัติศาสตร์ของสถานที่ และทำให้ความแท้ของสถานที่โบราณด้อยลงไป และยังเกิดจากรูปแบบลักษณะของสิ่งอำนวยความสะดวกที่ยังขาด

กับบรรยากาศของเมืองเก่าและโบราณสถาน ทั้งนี้สังเกตได้ว่าเรื่องตำแหน่งที่ตั้งเป็นปัญหาน้อยกว่าเรื่องรูปแบบ อาจเป็นเพราะผู้ออกแบบและผู้จัดสร้างโครงการมีความระมัดระวังในเชิงการเลือกที่ตั้งที่ไม่ขัดแย้งกับผังเดิม หรือมีแนวปฏิบัติเดิมเป็นแนวทางอยู่แล้ว แต่ในขณะที่รูปแบบสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนพิการนั้นมีหลากหลาย ทั้งขั้นที่ทำการออกแบบใหม่ เฉพาะสำหรับโครงการนั้นและขั้นที่เลือกของสำเร็จรูปที่มีอยู่ในท้องตลาดมาใช้

6. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ปัจจุบัน เพื่อให้การท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในเมืองเก่ารัตนโกสินทร์ชั้นในได้รับการยกระดับให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล จึงมีการพัฒนาเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการทั้งในเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มจำนวนสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นสำหรับคนพิการ และการพัฒนาเชิงคุณภาพ คือ การกำหนดมาตรฐานของสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นตัวชี้วัด โดยมีปัจจัยส่งเสริมจากการที่รัฐบาลกำหนดแผน ออกกฎหมาย หรือให้คำแนะนำ ร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชนในฐานะเป็นเจ้าของพื้นที่นำนโยบายมาปฏิบัติ นำไปสู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคม ทำให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการบนพื้นที่สาธารณะซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

จากการสำรวจเรื่องคุณภาพการบริการของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีความพิการในพื้นที่ศึกษาพบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้นมีผลด้านบริการอยู่ในเกณฑ์ต้องปรับปรุง เนื่องมาจากสิ่งที่มีอยู่ยังมีข้อบกพร่องจากรูปทรงลักษณะของอุปกรณ์ไม่ตรงตามเกณฑ์ เช่น ทางลาดที่มีความชันสูงมากเกินไป ขาดราวจับ นอกจากนี้ สิ่งอำนวยความสะดวกบางอย่าง เช่น ที่จอดรถยังมีจำนวนไม่ครบ จึงจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงรูปแบบทางกายภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานด้านการใช้สอย เพื่อให้เกิดการเข้าถึงและใช้งานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ หากสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของกลุ่มคนพิการ การตัดสินใจสร้างต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกจัดลำดับความจำเป็นของการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมและต้องศึกษาผลกระทบก่อน เพราะการสร้างสิ่งใหม่เข้าไปในพื้นที่โบราณสถานหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์ย่อมเกิดผลกระทบเสมอไม่มากก็น้อย โดยนำเรื่องคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่มาใช้เป็นเกณฑ์ร่วมตัดสินใจว่าจะสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสิ่งนั้นในพื้นที่นั้นหรือไม่ และควรมองอย่างเป็นองค์รวมโดยมีการวางแผนการจัดการร่วมกันทั้งพื้นที่เมืองเก่า เพื่อการรวมกลุ่มหรือกระจายสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นได้อย่างทั่วถึงแต่ก็ไม่มากจนเกินความจำเป็นหรือสร้างปัญหาต่อความเป็นเมืองเก่า หากเป็นกรณีที่จะส่งผลกระทบเชิงลบมากอาจต้องงดเว้นแล้วหาทางเลือกอื่นทดแทนหรืออาจจำกัดจำนวนปริมาณ กล่าวคือ ต้องวางแผนผังการจัดการอย่างเป็นระบบ เลือกสร้างเท่าที่จำเป็นและเมื่อสร้างแล้วสิ่งนั้นต้องสามารถตอบสนองการใช้งานได้อย่างเหมาะสมคุ้มค่าที่สุด

จากผลการประเมินผลกระทบของสิ่งอำนวยความสะดวกคนพิการที่มีต่อคุณค่าโบราณสถานและพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเขตเมืองเก่ารัตนโกสินทร์ พบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการส่งผลกระทบกับคุณค่าของสถานที่ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปสถาปัตยกรรม และ ด้านสุนทรียภาพ มีผลต่อบูรณภาพและความแท้ของสถานที่และมีผลต่ออัตลักษณ์ของความเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งผลเชิงลบมักเกิดจากการจัดวางตำแหน่งและการเลือกรูปแบบของสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ผ่านกระบวนการออกแบบอย่างรอบคอบ

กรณีตัวอย่างในงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวผู้พิการที่ตอบสนองการใช้งานโดยไม่ทำลายหรือมีผลกระทบน้อยที่สุดต่อภาพรวมของสถานที่ประวัติศาสตร์ มักจะผ่านกระบวนการวางแผนวางผัง และออกแบบ ที่คิดไตร่ตรองมาแล้วอย่างสร้างสรรค์ ดังนั้น หากต้องจัดการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่อนุรักษ์ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการในการตัดสินใจออกแบบเฉพาะแหล่ง โดยการเลือกตำแหน่งที่ตั้ง และรูปแบบของสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ที่จะติดตั้งลงบนพื้นที่อนุรักษ์ ประการแรกเรื่องที่ตั้ง ต้องทำการประเมินคุณค่าพื้นที่เพื่อเลือก

ตำแหน่งที่ส่งผลกระทบน้อยที่สุด ตามที่ผลการศึกษาข้างชี้ว่าตำแหน่งของสิ่งใหม่มีผลกระทบกับคุณค่าความเป็นองค์รวม และอัตลักษณ์ของสถานที่ ดังนั้น การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่อนุรักษต้องพิจารณาควบคู่ไปกับการศึกษา วิเคราะห์สถานที่ ทำความเข้าใจเรื่องกายภาพและการใช้งานของพื้นที่ ผังอาคาร ที่ว่าง ทางสัญจรโบราณ และองค์ประกอบทางประวัติศาสตร์ที่อยู่ ณ ที่นั้น แล้วจึงทำการประเมินความสำคัญของพื้นที่ว่าพื้นที่นั้นมีความสำคัญอยู่ในระดับใด จะช่วยให้ทราบว่าพื้นที่ไหนเป็นพื้นที่ที่ประมาทควรหลีกเลี่ยง รวมถึงวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสีย หรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากเพิ่มเติมสิ่งที่จะสร้างใหม่ลงไป ณ ที่นั้น การเลือกตำแหน่งจัดวางต้องยึดหลักให้เกิดการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด (Minimum intervention) โดยระงับมิให้สิ่งใหม่เข้าไปทำลายหลักฐานสำคัญที่ใช้เล่าเรื่องอดีต เช่น เข้าไปรบกวนมุมมองหรือบดบังอาคารโบราณสถานอันเป็นเครื่องยืนยันการตั้งถิ่นฐานพื้นที่ในช่วงเวลาประวัติศาสตร์ในอดีต หรือไม่ขัดกับคติความเชื่อ และชนบประเพณีที่แสดงออกทางการวางผังหรือการใช้สอย เหล่านี้เป็นต้น **ประการที่สองเรื่องรูปแบบ** หลักเล็งลักษณะที่ขัดแย้ง สร้างความกลมกลืนโดยเลือกขนาด, รูปทรง, สัดส่วน, ลักษณะของวัสดุ เช่น ชนิด สี ลวดลาย และพื้นผิวสัมผัสที่กลมกลืนกับโบราณสถานและบรรยากาศโดยรวมของสถานที่ อาจใช้รูปแบบร่วมสมัยที่เข้ากับยุคหรือลักษณะทางประวัติศาสตร์โบราณคดีของพื้นที่ มีความเรียบง่าย เป็นระเบียบ เป็นชุดเดียวกัน ไม่หลากหลาย ในขณะที่เดียวกันต้องแยกแยะออกว่าเป็นสิ่งที่ใส่เข้าไปใหม่ ไม่สับสนกับองค์ประกอบเดิมในอดีต หรือในกรณีที่ต้องการใช้วัสดุหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย สามารถทำได้โดยอาศัยการออกแบบโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมและเคารพความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์, บางครั้งหากมีข้อจำกัดในการติดตั้ง เช่น อาจกระทบกับโครงสร้างอาคาร พื้นทางเดิน หรือในพื้นที่ที่ประเมินแล้วว่ามีความสำคัญสูงแต่ก็มีความจำเป็นต้องใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นเช่นกัน หรือในพื้นที่ที่อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคต อาจพิจารณาใช้สิ่งอำนวยความสะดวกแบบติดตั้งไม่ถาวรสามารถถอดออกได้เป็นครั้งคราว หรือเลือกรูปแบบที่เมื่อรื้อถอนไปแล้วไม่ทำให้สภาพโครงสร้างและรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมเสียไป เช่น การวางทางลาดชั่วคราวที่ถอดออกได้

อาจสรุปเป็นหลักได้ว่า การเติมสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการเข้าในพื้นที่อนุรักษนั้น ต้องอาศัย **การออกแบบเฉพาะพื้นที่** โดยพิจารณาเรื่อง **จำนวน ตำแหน่งจัดวาง และรูปแบบ ของสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่** ที่ไม่มีผลให้ลดทอนคุณค่า (Value) ทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ทางศิลปะวิทยาการ และทางสุนทรียภาพของสถานที่, สร้างให้เกิดบูรณภาพ (Integrity) และยังดำรงความแท้ (Authenticity) ของโบราณสถานและสถานที่นั้น ไม่ทำลายความต่อเนื่องของผังโบราณ ไม่ขัดแย้งกับภาพลักษณ์โดยรวม และ/หรือ ไม่เลียนแบบจนทำให้เกิดความสับสน สามารถแยกแยะออกได้ระหว่างของโบราณเดิมกับสิ่งต่อเติมใหม่, นอกจากนี้ ต้องคำนึงถึงเอกลักษณ์อัตลักษณ์ของสถานที่ ไม่ทำให้ความพิเศษของสถานที่นั้นหายไป และช่วยสร้างความเข้าใจสื่อความหมายคุณค่าความสำคัญของพื้นที่ที่จะเป็นการดียิ่งขึ้น

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษานี้จะเป็นการจุดประกายสำหรับทั้งผู้สนใจด้านการอนุรักษ์ (Conservation) ด้านกลุ่มคนพิการ (Individual with Disabilities) และด้านการบริการ (Hospitality) ในเรื่องการศึกษาให้คนพิการสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้โดยไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถาน ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ และบรรยากาศของเมืองเก่านั้นพร้อมกันนี้ยังเห็นถึงความสำคัญในการใช้กระบวนการวิเคราะห์และสร้างสรรค์ในการออกแบบจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกที่จะเกิดขึ้นใหม่ในสถานที่ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม รวมถึงนำผลการศึกษาไปคิดพัฒนาต่อยอดใช้ในการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักพิการในพื้นที่อนุรักษ ซึ่งจะผนวกอยู่ในแผนการจัดการการอนุรักษ์และพัฒนารัตนโกสินทร์ชั้นในเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการได้ในอนาคต

7. เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2555). บริการนักท่องเที่ยว กลุ่มคนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีเด็กเล็กและสตรีมีครรภ์. สืบค้นจาก <https://dl.parliament.go.th/backoffice/viewer2300/web/viewer.php>
- กรมศิลปากร. (2528). ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528. สืบค้นจาก <https://www.finearts.go.th/fad1/view/7391-ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน-พ.ศ.-2528>
- กรมศิลปากร. (2533). *หนังสือทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุรักษ์สถานและแหล่งโบราณคดี*. กรุงเทพมหานคร: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- กัลยา สว่างคง. (2560). การท่องเที่ยวสำหรับคนพิการ: ความท้าทายสำหรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย. *วารสารวิทยาลัยราชสุดา*, 13(1), 81. <https://rs.mahidol.ac.th/rs-journal/vol.13/V13-007.pdf>
- คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ [กพช.]. (2560). *แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560-2564*. สืบค้นจาก <http://web1.dep.go.th/sites/default/files/files/law/แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ%20ฉบับที่5.pdf>
- ไทยรัฐ ออนไลน์. (2564). *ปรับปรุงอีกทางเท้า กทม. 4 ถนนเกาะรัตนโกสินทร์-ใช้หลักอารยสถาปัตย์*. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/2007861>
- ธนกร วงษ์ปัญญา. (2565). *สำรวจท่าช้าง หลังปรับปรุงพลิกโฉมครั้งใหญ่ เปิดให้บริการรองรับท่องเที่ยวริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว*. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/tha-chang-pier-after-renovation/>
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546. (20 สิงหาคม 2564). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 138 ตอนพิเศษ 193 ง.
- สำนักข่าวประชาสัมพันธ์. (2565). *กรมเจ้าท่า เร่งขยายพื้นที่ท่าเรือโดยสารรองรับแผนเปิดประเทศเน้นความปลอดภัย เชื่อมโยงขนส่งทุกระบบบริการประชาชน*. สืบค้นจาก https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG22_0429143159971
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554ก). *หนังสือชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1. แนวคิดและหลักเกณฑ์โดยทั่วไปเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูเมืองเก่า*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2554ข). *หนังสือชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 2. แนวคิดและหลักเกณฑ์โดยทั่วไปเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟูเมืองเก่า*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- Kanokorn Na Ranong. (2020). *กทม.เตรียมปรับปรุงภูมิทัศน์ เกาะรัตนโกสินทร์ตามแนวคิดอารยสถาปัตย์ นำร่อง 30 เส้นทาง*. สืบค้นจาก <https://www.bltbangkok.com/news/27662/>
- The Urbanist. (2564). *เป็นคนแรกที่ถูกลืมและเป็นคนสุดท้ายที่ถูกลืมถึง: ทางเท้าสำหรับทุกคนผ่านมุมมอง กฎชนะ ละไล*. สืบค้นจาก <https://theurbanis.com/life/21/04/2021/4497>
- Urban Design and Development Center [UDDC]. (2564). *UddC-CEUS รับฟังแนวคิด Mayday ลู่การพัฒนาโครงการย่านรัตนโกสินทร์เดินได้เดินดี*. สืบค้นจาก https://www.facebook.com/uddcbangkok/posts/2288041687995439/?locale=th_TH